

Sbírka soudních rozhodnutí

ROZSUDEK SOUDNÍHO DVORA (čtvrtého senátu)

12. ledna 2023*

„Řízení o předběžné otázce – Zneužívající ujednání ve spotřebitelských smlouvách – Směrnice 93/13/EHS – Smlouva o poskytování právních služeb uzavřená mezi advokátem a spotřebitelem – Článek 4 odst. 2 – Posouzení zneužívající povahy smluvních ujednání – Vyloučení ujednání týkajících se hlavního předmětu smlouvy – Ustanovení o úhradě odměny advokáta na základě hodinové sazby – Článek 6 odst. 1 – Pravomoci vnitrostátního soudu v případě existence ujednání kvalifikovaného jako „zneužívající““

Ve věci C-395/21,

jejímž předmětem je žádost o rozhodnutí o předběžné otázce na základě článku 267 SFEU, podaná rozhodnutím Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Nejvyšší soud Litvy) ze dne 23. června 2021, došlým Soudnímu dvoru dne 28. června 2021, v řízení

D. V.

proti

M. A.

SOUDNÍ DVŮR (čtvrtý senát),

ve složení C. Lycourgos, předseda senátu, L. S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin a O. Spineanu-Matei (zpravodajka), soudci,

generální advokát: M. Szpunar,

vedoucí soudní kanceláře: A. Calot Escobar,

s přihlédnutím k písemné části řízení,

s ohledem na vyjádření předložená:

- za D. V.: A. Kakoškina, advokáté,
- za litevskou vládu K. Dieninise, S. Grigonise, a V. Kazlauskaitė-Švenčionienė, jako zmocněnci,
- za německou vládu J. Möllerem, U. Bartlem a M. Hellmannem, jako zmocněnci,

* Jednací jazyk: litevština.

– za Evropskou komisi J. Jokubauskaitė a N. Ruiz Garcíou, jako zmocněnci,
po vyslechnutí stanoviska generálního advokáta na jednání konaném dne 22. září 2022,
vydává tento

Rozsudek

- 1 Žádost o rozhodnutí o předběžné otázce se týká výkladu čl. 3 odst. 1, čl. 4 odst. 2, čl. 6 odst. 1 a čl. 7 odst. 1 směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. dubna 1993 o zneužívajících ujednáních ve spotřebitelských smlouvách (Úř. věst. 1993, L 95, s. 29; Zvl. vyd. 15/02, s. 288; oprava Úř. věst. 2016, L 303, s. 26), ve znění směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/83/EU ze dne 25. října 2011 (Úř. věst. 2011, L 304, s. 64) (dále jen „směrnice 93/13“).
- 2 Tato žádost byla předložena v rámci sporu mezi D. V., advokátem, a M. A., jeho klientem.

Právní rámec

Unijní právo

- 3 Článek 3 odst. 1 směrnice 93/13 zní:
„Smluvní ujednání, které nebylo individuálně sjednáno, je považováno za zneužívající, jestliže v rozporu s požadavkem poctivosti způsobuje významnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran, které vyplývají z dané smlouvy, v neprospěch spotřebitele.“
- 4 Článek 4 této směrnice stanoví:
„1. Aniž je dotčen článek 7, posuzuje se zneužívající povaha smluvního ujednání s ohledem na povahu zboží nebo služeb, pro které byla smlouva uzavřena, a s ohledem na všechny okolnosti v době uzavření smlouvy, které provázely její uzavření, a na všechna ostatní ujednání smlouvy nebo jiné smlouvy, ze kterých vychází.
2. Posouzení zneužívající povahy smluvních ujednání se netýká vymezení hlavního předmětu smlouvy, ani přiměřenosti mezi cenou a odměnou na straně jedné a službami nebo zbožím poskytovaným jako protiplnění na straně druhé, pokud jsou tato ujednání sepsána jasným a srozumitelným jazykem.“
- 5 Článek 5 uvedené směrnice zní:
„V případě smluv, v nichž jsou všechna nebo některá ujednání nabízená spotřebiteli předložena písemně, musí být tato ujednání sepsána jasným a srozumitelným jazykem. [...]“
- 6 Článek 6 odst. 1 téže směrnice stanoví:
„Členské státy stanoví, že zneužívající ujednání použitá ve smlouvě uzavřené prodávajícím nebo poskytovatelem [podnikatelem] se spotřebitelem nejsou podle jejich vnitrostátních právních předpisů pro spotřebitele závazná a že smlouva zůstává pro strany závaznou za stejných podmínek, může-li nadále existovat bez dotyčných zneužívajících ujednání.“

7 Článek 7 odst. 1 směrnice 93/13 stanoví:

„Členské státy zajistí, aby v zájmu spotřebitelů a soutěžitelů byly k dispozici odpovídající a účinné prostředky zabraňující dalšímu používání zneužívajících ujednání ve smlouvách, které uzavírají prodávající nebo poskytovatelé [podnikatelé] se spotřebiteli.“

8 Článek 8 této směrnice zní takto:

„Členské státy mohou přijmout nebo ponechat v platnosti přísnější ustanovení slučitelná se Smlouvou [o FEU] v oblasti působnosti této směrnice, aby zajistily nejvyšší stupeň ochrany spotřebitele.“

Litevské právo

Občanský zákoník

9 Článek 6.228⁴, nadepsaný „Zneužívající ujednání ve spotřebitelských smlouvách“, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (zákon č. VIII-1864 o schválení, nabytí účinnosti a provádění litevského občanského zákoníku) ze dne 18. července 2000 (Žin., 2000, č. 74-2262), ve znění použitelném na spor v původním řízení (dále jen „občanský zákoník“), provádí do vnitrostátního práva směrnici 93/13. Tento článek stanoví:

„[...]

2. Za zneužívající se považují ujednání spotřebitelských smluv, o kterých strany individuálně nejednaly a kterými byla ve skutečnosti narušena rovnováha práv a povinností smluvních stran v neprospěch spotřebitele z důvodu porušení požadavku poctivosti.

[...]

6. Všechna písemná ujednání spotřebitelské smlouvy musí být sepsána jasným a srozumitelným jazykem. Ujednání, která jsou v rozporu s tímto požadavkem, jsou považována za zneužívající.

7. Pokud jde o ujednání vymezující předmět spotřebitelské smlouvy, jakož i ujednání týkající se souladu prodaného zboží nebo poskytnuté služby a jeho ceny, u těchto ujednání se neposuzuje zneužívající povaha, jestliže jsou tato ujednání sepsána jasným a srozumitelným jazykem.

8. Pokud soud prohlásí smluvní ujednání za zneužívající, je toto ujednání ode dne uzavření smlouvy neplatné, avšak zbývající ujednání smlouvy zůstávají pro strany závazná, pokud je možné pokračovat v plnění smlouvy po zrušení zneužívajících ujednání.“

Zákon č. IX-2066 o advokacii

10 Článek 50 Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas Nr. IX-2066 (zákon č. IX-2066 o advokacii) ze dne 18. března 2004 (Žin., 2004, č. 50–1632), nadepsaný „Odměna za právní služby poskytované advokátem“, stanoví:

„1. Klienti uhradí advokátovi odměnu sjednanou na základě smlouvy za právní služby poskytnuté na základě smlouvy.

[...]

3. Při určování výše odměn advokátů za právní služby by měla být zohledněna míra složitosti věci, kvalifikace a odborná praxe advokáta, finanční situace klienta, jakož i další relevantní okolnosti.“

Vyhláška ze dne 2. dubna 2004

- 11 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinės bylosė priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ (vyhláška ministra spravedlnosti Litevské republiky č. 1R-85 o schválení pokynů o maximální výši odměny v občanských věcech za právní pomoc – poskytování služeb – advokátem nebo advokátním koncipientem) ze dne 2. dubna 2004 (Žin., 2004, č. 54-1845), ve znění platném od 20. března 2015 (dále jen „vyhláška ze dne 2. dubna 2004“), stanovila doporučení o maximální výši odměny za poskytování právních služeb advokátem nebo advokátním koncipientem v občanských věcech. Tato doporučení byla schválena Litevskou advokátní radou dne 26. března 2004 a představují základ pro použití pravidel občanského soudního řádu upravujících určení nákladů řízení.

Spor v původním řízení a předběžné otázky

- 12 M. A. v postavení spotřebitele uzavřel v období od 11. dubna do 29. srpna 2018 s advokátem D. V. pět smluv o poskytování právních služeb za úplatu, a to dne 11. dubna 2018 dvě smlouvy stran občanskoprávních věcí, z nichž jedna se týkala spoluvlastnictví k nemovitostem a druhá bydliště nezletilých dětí, způsobu komunikace a stanovení výživného, dne 12. dubna a 8. května 2018 dvě smlouvy týkající se zastupování M. A. před policií a státním zastupitelstvím okresu Kaunas (Litva) a dne 29. srpna 2018 smlouvu týkající se hájení zájmů M. A. v rámci rozvodového řízení.
- 13 Podle článku 1 každé z těchto smluv se advokát zavázal poskytovat ústní nebo písemné právní konzultace, připravovat návrhy právních dokumentů, provádět právní studie dokumentů a zastupovat klienta před různými subjekty a provádět příslušné úkony.
- 14 V každé z uvedených smluv byla odměna stanovena na částku 100 eur „za každou hodinu konzultace nebo poskytování právních služeb klientovi“ (dále jen „ujednání o ceně“). Smlouvy stanovily, že „část uvedené odměny [...] je splatná, jakmile advokát předloží vyúčtování za právní služby, a to s ohledem na počet hodin strávených konzultacemi nebo poskytováním právních služeb“ (dále jen „ujednání o způsobech úhrady“).
- 15 Kromě toho M. A. zaplatil zálohy na odměnu v celkové výši 5 600 eur.
- 16 D. V. poskytoval právní služby od dubna do prosince 2018 a od ledna do března 2019 a vystavil faktury za všechny poskytnuté služby ve dnech 21. a 26. března 2019.
- 17 Vzhledem k tomu, že D. V. neobdržel všechny požadované odměny, podal dne 10. dubna 2019 ke Kauno apylinkės teismas (Okresní soud v Kaunasu, Litva) žalobu znějící na to, aby M. A. byla uložena povinnost zaplatit částku 9 900 eur jako úhradu za provedené právní úkony a částku 194,30 eur jako úhradu výdajů v rámci plnění smluv, navýšené o roční úroky ve výši 5 % z dlužných částek vypočtené ode dne podání žaloby až do dne splnění povinností vyplývajících z rozsudku.

- 18 Rozhodnutím ze dne 5. března 2020 uvedený soud žalobě D. V. částečně vyhověl. Konstatoval, že na základě uzavřených smluv byly poskytnuty právní služby v celkové hodnotě 12 900 eur. Rozhodl však, že ujednání o ceně všech pěti smluv jsou zneužívající, a snížil požadované odměny o polovinu na 6 450 eur. Kauno apylinkės teismas (Okresní soud v Kaunasu) proto uložil M. A. povinnost zaplatit částku ve výši 1 044,33 eur, přičemž zohlednil částku, která již byla zaplacená, navýšenou o roční úroky ve výši 5 %, vypočítané ode dne podání žaloby až do dne splnění povinností vyplývajících z rozsudku, a částku 12 eur jako náhradu nákladů řízení. D. V. byla uložena povinnost zaplatit M. A. částku ve výši 360 eur jako náhradu nákladů řízení.
- 19 Odvolání podané D. V. dne 30. dubna 2020 bylo zamítnuto usnesením Kauno apygardos teismas (Krajský soud v Kaunasu, Litva) ze dne 15. června 2020.
- 20 Dne 10. září 2020 podal D. V. proti tomuto usnesení kasační opravný prostředek k Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Nejvyšší soud Litvy), který je předkládajícím soudem.
- 21 Uvedený soud se v podstatě zabývá dvěma problematikami týkajícími se zaprvé požadavku transparentnosti ujednání, jimiž se vymezuje hlavní předmět smluv o poskytování právních služeb, a zadruhé účinků určení zneužívající povahy ujednání upravujícího cenu těchto služeb.
- 22 Pokud jde o první z těchto problematik, uvedený soud zkoumá zaprvé to, zda se na ujednání smlouvy o poskytování právních služeb, které nebylo individuálně sjednáno a týká se ceny těchto služeb a způsobů jejího výpočtu, jako je ujednání o ceně, vztahuje čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13.
- 23 Vzhledem k tomu, že předkládající soud má za to, že tomu tak je, táže se zadruhé na požadavek transparentnosti, který musí splňovat ujednání vymezující hlavní předmět smlouvy, aby jeho povaha nebyla posouzena jako zneužívající. V tomto ohledu uvedený soud uvádí, že i když je ujednání o ceně formulováno z gramatického hlediska jasně, lze pochybovat o tom, že je srozumitelné, neboť průměrný spotřebitel není s to porozumět ekonomickým důsledkům tohoto ujednání, a to ani s přihlédnutím k ostatním ujednáním dotčených smluv, a sice ujednání o způsobech úhrady, které nestanoví předložení zpráv o poskytnutých službách advokátem, ani četnost jejich úhrady.
- 24 Uvedený soud přitom připomíná, jak vyplývá z judikatury Soudního dvora, že informace poskytnuté před uzavřením smlouvy o smluvních podmínkách a důsledcích uvedeného uzavření smlouvy mají pro spotřebitele zásadní význam, neboť zejména na základě těchto informací se spotřebitel rozhoduje, zda chce být vázán podmínkami, které podnikatel vyhotovil předem (rozsudek ze dne 21. března 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, bod 44).
- 25 I když předkládající soud připouští zvláštní povahu smluv dotčených ve věci v původním řízení a obtížnost stanovit počet hodin potřebný k poskytnutí právních služeb, klade si otázku, zda lze rozumně vyžadovat od podnikatele, aby uvedl orientační cenu za tyto služby a zda by tato informace měla být obsažena v takových smlouvách. Klade si rovněž otázku, zda absence před-smluvních informací mohla být napravena v průběhu plnění uvedených smluv a zda okolnost, že cena se stane jistou až po zastupování advokátem v určité věci, může představovat užitečný prvek této analýzy.
- 26 Pokud jde o druhou z těchto problematik, uvedený soud upřesňuje, že čl. 6.228⁴ odst. 6 občanského zákoníku zajišťuje vyšší ochranu, než je ochrana zaručená směrnicí 93/13, jelikož netransparentnost smluvního ujednání postačuje k tomu, aby bylo prohlášeno za zneužívající,

aniž je třeba provést jeho posouzení s ohledem na čl. 3 odst. 1 této směrnice. Uvedený soud si tedy klade otázku ohledně účinků, které unijní právo spojuje se zjištěním zneužívající povahy ujednání.

27 V tomto ohledu předkládající soud uvádí, že prohlášení neplatnosti ujednání o ceně by mělo vést k neplatnosti smluv o poskytování právních služeb a obnovení situace, ve které by se spotřebitel nacházel, kdyby tato ujednání nikdy neexistovala. V projednávaném případě by to přitom vedlo k bezdůvodnému obohacení spotřebitele a k nespravedlivé situaci vůči podnikateli, jenž tyto služby v plném rozsahu poskytl. Kromě toho se uvedený soud táže, zda by případné snížení sazby za uvedené služby neohrozilo odrazující účinek sledovaný čl. 7 odst. 1 směrnice 93/13.

28 Za těchto okolností se Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Nejvyšší soud Litvy) rozhodl přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžné otázky:

„1) Musí být čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 vykládán v tom smyslu, že se výraz ‚hlavní předmět smlouvy‘ vztahuje na ujednání – které nebylo individuálně sjednáno a které je obsaženo ve smlouvě o poskytování právních služeb uzavřené mezi podnikatelem (advokátem) a spotřebitelem – týkající se ceny a způsobu, jakým je vypočtena?

2) Musí být odkaz na jasnost a srozumitelnost smluvních ujednání obsažený v čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 vykládán v tom smyslu, že ve smluvním ujednání o ceně (které stanoví cenu za skutečně poskytnuté služby na základě hodinové sazby) stačí uvést výši hodinové odměny náležející advokátovi?

3) Pokud je odpověď na druhou otázku záporná: musí být požadavek transparentnosti vykládán v tom smyslu, že zahrnuje povinnost advokáta uvést ve smlouvě odměnu za služby, u nichž lze konkrétní ceny jasně určit a předem specifikovat, nebo musí být orientační výše cen za služby (předběžný rozpočet za poskytnuté právní služby) uvedena i v případě, kdy počet (nebo dobu trvání) určitých úkonů a odměnu za tyto úkony při uzavírání smlouvy předvídat nelze, přičemž případná rizika mající za následek zvýšení nebo snížení ceny musí být také uvedena? Je při posuzování toho, zda je smluvní ujednání týkající se ceny v souladu s požadavkem na transparentnost, relevantní, zda jsou informace o ceně za právní služby a způsobu jejího výpočtu poskytnuty spotřebiteli jakýmkoli vhodným způsobem, nebo zda jsou uvedeny v samotné smlouvě o poskytování právních služeb? Může být absence informací v předmluvních vztazích napravena poskytnutím informací v průběhu plnění smlouvy? Má na posouzení souladu smluvního ujednání s požadavkem na transparentnost vliv skutečnost, že konečná cena za poskytnuté právní služby se vyjasní až po ukončení jejich poskytování? Je při posuzování souladu smluvního ujednání o ceně s požadavkem na transparentnost relevantní skutečnost, že smlouva nestanoví povinnost advokáta poskytovat pravidelné zprávy o poskytnutých službách nebo pravidelné vyúčtování spotřebiteli, které by spotřebiteli umožnily včas rozhodnout se odmítnout právní služby nebo změnit smluvní ceny?

4) V případě, že vnitrostátní soud rozhodne, že smluvní ujednání, které stanoví cenu za skutečně poskytnuté služby na základě hodinové sazby, není sepsáno jasným a srozumitelným jazykem, jak požaduje čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13, musí tento soud posoudit, zda má toto ujednání zneužívající povahu ve smyslu čl. 3 odst. 1 této směrnice (tj. při posuzování případné zneužívající povahy smluvního ujednání musí být zjištěno, zda toto ujednání způsobuje ‚významnou nerovnováhu‘ v právech a povinnostech smluvních stran v neprospěch spotřebitele), nebo s přihlédnutím k tomu, že ujednání o ceně zahrnuje podstatné smluvní náležitosti, již sama skutečnost, že toto ujednání není transparentní, postačuje k prohlášení tohoto ustanovení za zneužívající?

- 5) Znamená skutečnost, že smlouva o poskytování právních služeb není závazná, jak je uvedeno v čl. 6 odst. 1 směrnice 93/13, pokud je smluvní ujednání týkající se ceny prohlášeno za zneužívající, že je třeba obnovit stav, v němž by se spotřebitel nacházel v případě, kdyby ujednání prohlášené za zneužívající nikdy neexistovalo? Znamenalo by obnovení takové situace, že by spotřebitel nebyl povinen platit za již poskytnuté služby?
- 6) Má-li povaha smlouvy o poskytování služeb za úplatu za následek, že není možné obnovit stav, v němž by se nacházel spotřebitel v případě neexistence ujednání prohlášeného za zneužívající (služby již byly poskytnuty), bylo by stanovení odměny za služby poskytnuté advokátem v rozporu s cílem čl. 7 odst. 1 směrnice 93/13? V případě záporné odpovědi na tuto otázku: existovala by skutečná rovnováha, která by obnovila rovnost mezi smluvními stranami: i) pokud by advokát obdržel odměnu za poskytnuté služby na základě hodinové sazby stanovené ve smlouvě; ii) pokud by advokát obdržel odměnu odpovídající minimálním nákladům na právní služby (jak jsou definovány například v aktu vnitrostátního práva nebo v doporučeních k maximální výši odměny za pomoc poskytovanou advokátem); nebo iii) pokud by advokát obdržel za poskytnuté služby přiměřenou výši odměny stanovenou soudem s přihlédnutím ke složitosti věci, kvalifikaci a zkušenostem advokáta, k finanční situaci klienta a dalším relevantním okolnostem?“

K předběžným otázkám

K první otázce

- 29 Podstatou první otázky předkládajícího soudu je, zda musí být čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 vykládán v tom smyslu, že pod „hlavní předmět smlouvy“ ve smyslu tohoto ustanovení spadá ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které nebylo individuálně sjednáno a stanoví cenu poskytnutých služeb na základě hodinové sazby.
- 30 V tomto ohledu je třeba připomenout, že čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 stanoví výjimku z mechanismu meritorního přezkumu zneužívajících ujednání stanoveného v rámci systému ochrany spotřebitele zavedeného touto směrnicí, a proto je třeba vykládat toto ustanovení striktně. Mimoto výraz „hlavní předmět smlouvy“ uvedený v daném ustanovení musí být zpravidla v celé Evropské unii vykládán autonomním a jednotným způsobem, přičemž tento výklad je třeba hledat s přihlédnutím ke kontextu tohoto ustanovení a cíli sledovanému dotčenou právní úpravou (v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 20. září 2017, Andriuc a další, C-186/16, EU:C:2017:703, bod 34, jakož i citovaná judikatura).
- 31 Pokud jde o kategorii smluvních ujednání spadajících pod pojem „hlavní předmět smlouvy“ ve smyslu čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13, Soudní dvůr rozhodl, že je třeba za taková ujednání považovat ta, která stanovují hlavní plnění této smlouvy a jako takové ji charakterizují. Naopak ujednání mající ve vztahu k ujednáním vymezujícím samotnou podstatu smluvního vztahu doplňkový charakter nemohou spadat pod tento pojem „hlavní předmět smlouvy“ [viz zejména rozsudky ze dne 20. září 2017, Andriuc a další, C-186/16, EU:C:2017:703, body 35 a 36, jakož i ze dne 22. září 2022, Vicente (Žaloba na zaplacení odměny advokáta), C-335/21, EU:C:2022:720, bod 78].
- 32 V projednávaném případě se ujednání o ceně týká odměny za právní služby stanovené na základě hodinové sazby. Takové ujednání, které určuje povinnost zmocnitele zaplatit odměnu advokáta a uvádí její sazbu, je součástí ujednání, která vymezují samotnou podstatu smluvního vztahu,

příčemž tento vztah se vyznačuje právě poskytováním právních služeb za úplat. Proto spadá pod „hlavní předmět smlouvy“ ve smyslu čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13. Jeho posouzení se navíc může týkat „přiměřenosti mezi cenou a odměnou na straně jedné a službami [...] [poskytovanými] jako protiplnění na straně druhé“ ve smyslu tohoto ustanovení.

- 33 Tento výklad platí nezávisle na informaci uvedené předkládajícím soudem v jeho první předběžné otázce, podle které uvedené ujednání nebylo sjednáno samostatně. Pokud je totiž smluvní ujednání součástí ujednání, která vymezují samotnou podstatu smluvního vztahu, je tomu tak jak v případě, kdy bylo toto ujednání individuálně sjednáno, tak v případě, kdy k takovému sjednání nedošlo.
- 34 S ohledem na všechny výše uvedené úvahy je třeba na první otázku odpovědět tak, že čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 musí být vykládán v tom smyslu, že pod toto ustanovení spadá ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které stanoví cenu poskytovaných služeb na základě hodinové sazby.

Ke druhé a třetí otázce

- 35 Podstatou druhé a třetí otázky předkládajícího soudu, které je třeba posoudit společně, je, zda musí být čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 vykládán v tom smyslu, že ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které stanoví cenu těchto služeb na základě hodinové sazby, splňuje požadavek jasného a srozumitelného jazyka ve smyslu tohoto ustanovení, když neobsahuje žádné další upřesnění či informace, než je účtovaná hodinová sazba. V případě záporné odpovědi se předkládající soud táže, jaké informace musí být sděleny spotřebiteli v situaci, kdy se ukáže nemožným stanovit skutečný počet hodin potřebných k poskytnutí služeb, které jsou předmětem této smlouvy, a zda může být absence takových informací v rámci předmluvního vztahu nahrazena v průběhu plnění uvedené smlouvy.
- 36 Pokud jde zaprvé o rozsah požadavku transparentnosti smluvních ujednání, který vyplývá z čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13, Soudní dvůr uvedl, že tento požadavek, který je uveden také v článku 5 této směrnice, nemůže být omezen na pouhou srozumitelnost z formálního a gramatického hlediska těchto ujednání, ale naopak, že systém ochrany zavedený uvedenou směrnicí vychází z myšlenky, že se spotřebitel nachází v nerovném postavení vůči podnikateli zejména z hlediska úrovně informovanosti, takže tento požadavek na jasný a srozumitelný jazyk smluvních ujednání, a tedy na transparentnost, stanovený toutéž směrnicí musí být vykládán široce (v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 3. března 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, body 46 a 50, jakož i citovaná judikatura).
- 37 Požadavek, podle kterého musí být smluvní ujednání sepsáno jasným a srozumitelným jazykem, tudíž musí být chápán tak, že ukládá, aby smlouva transparentně popisovala konkrétní fungování mechanismu, na nějž odkazuje dotčené ujednání, jakož případně i vztah mezi tímto mechanismem a mechanismem stanoveným dalšími ujednáními, tak aby tomuto spotřebiteli byla poskytnuta možnost vyhodnotit na základě přesných a srozumitelných kritérií ekonomické důsledky, které z toho pro něj vyplývají (rozsudky ze dne 20. září 2017, Andriuc a další, C-186/16, EU:C:2017:703, bod 45, jakož i ze dne 16. července 2020, Caixabank a Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 a C-259/19, EU:C:2020:578, bod 67, jakož i citovaná judikatura).
- 38 Proto musí vnitrostátní soud posoudit, zda je takové ujednání, jako je ujednání dotčené ve věci v původním řízení, „jasné a srozumitelné“ ve smyslu směrnice 93/13 s ohledem na všechny relevantní skutkové okolnosti. Přesněji řečeno je na vnitrostátním soudu, aby zohlednil všechny

okolnosti, za nichž byla smlouva uzavřena, a ověřil, zda byly spotřebiteli sděleny všechny informace, jež mohou mít vliv na rozsah jeho závazku a umožňují mu posoudit finanční důsledky závazku (v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 3. března 2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, bod 52 a citovaná judikatura).

- 39 Pokud jde zadruhé o okamžik, ke kterému musí být tyto informace spotřebiteli oznámeny, Soudní dvůr rozhodl, že poskytnutí informací před uzavřením smlouvy o smluvních podmínkách a důsledcích uvedeného uzavření smlouvy mají pro spotřebitele zásadní význam. Zejména na základě těchto informací se totiž spotřebitel rozhoduje, zda chce být vázán podmínkami, které podnikatel vyhotovil předem (rozsudek ze dne 9. července 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, bod 47 a citovaná judikatura).
- 40 V projednávaném případě je třeba poznamenat, jak uvádí předkládající soud, že ujednání o ceně pouze uvádí, že odměna, kterou podnikatel účtuje, činí 100 eur za každou hodinu poskytování právních služeb. Takový mechanismus stanovení ceny neumožňuje průměrnému spotřebiteli, který je běžně informovaný a přiměřeně pozorný a obezřetný, při absenci jakýchkoli dalších informací poskytnutých podnikatelem, posoudit finanční důsledky tohoto ujednání, konkrétně celkovou částku, kterou je třeba za tyto služby zaplatit.
- 41 Je pravda, že s ohledem na povahu služeb, jež jsou předmětem smlouvy o poskytování právních služeb, je často obtížné, ne-li nemožné, aby podnikatel při uzavření smlouvy stanovil přesný počet hodin potřebných k poskytnutí takových služeb, a v důsledku toho celkové skutečné náklady na tyto služby.
- 42 Soudní dvůr kromě toho rozhodl, že dodržení požadavku transparentnosti uvedeného v čl. 4 odst. 2 a článku 5 směrnice 93/13 podnikatelem musí být posuzováno s ohledem na informace, které měl tento podnikatel k dispozici ke dni uzavření smlouvy, již uzavřel se spotřebitelem (rozsudek ze dne 9. července 2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, bod 49).
- 43 Avšak i když od podnikatele nelze požadovat, aby spotřebitele informoval o konečných finančních důsledcích jeho závazku, které závisí na budoucích, nepředvídatelných událostech nezávislých na vůli tohoto podnikatele, nic to nemění na tom, že informace, jež je povinen sdělit před uzavřením smlouvy, musí spotřebiteli umožnit, aby se rozhodl obezřetně a s plnou znalostí věci, pokud jde o možnost, že takové události mohou nastat, a o důsledky, které mohou mít po dobu poskytování dotčených právních služeb.
- 44 Tyto informace, jež se mohou lišit v závislosti na předmětu a povaze služeb stanovených ve smlouvě o poskytování právních služeb a v závislosti na použitelných pravidlech pro výkon povolání a profesní etiky, musí obsahovat údaje umožňující spotřebiteli posoudit celkové přibližné náklady na tyto služby. Takovými údaji je například odhad předpokládaného nebo minimálního počtu hodin potřebných k poskytnutí určité služby nebo závazek zasílat v přiměřených intervalech pravidelné faktury nebo výkazy s uvedením počtu odpracovaných hodin. Jak bylo připomenuto v bodě 38 tohoto rozsudku, je na vnitrostátním soudu, aby s přihlédnutím ke všem relevantním skutečnostem, které provázely uzavření této smlouvy, posoudil, zda informace sdělené podnikatelem před uzavřením smlouvy umožnily spotřebiteli přijmout rozhodnutí obezřetně a s veškerou znalostí finančních důsledků, které má uzavření uvedené smlouvy.

45 S ohledem na všechny výše uvedené úvahy je třeba na druhou a třetí otázku odpovědět tak, že čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 musí být vykládán v tom smyslu, že ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které stanoví cenu těchto služeb na základě hodinové sazby, aniž jsou spotřebiteli před uzavřením smlouvy sděleny informace, jež by mu umožnily přijmout rozhodnutí obezřetně a s veškerou znalostí finančních důsledků, které má uzavření této smlouvy, nespĺňuje požadavek jasného a srozumitelného jazyka ve smyslu tohoto ustanovení.

Ke čtvrté otázce

46 Podstatou čtvrté otázky předkládajícího soudu je, zda musí být čl. 3 odst. 1 směrnice 93/13 vykládán v tom smyslu, že ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které na základě hodinové sazby stanoví cenu těchto služeb, a tedy tvoří hlavní předmět této smlouvy, musí být považováno za zneužívající pouze proto, že nespĺňuje požadavek transparentnosti stanovený v čl. 4 odst. 2 této směrnice.

47 V tomto ohledu je třeba připomenout, že Soudní dvůr v souvislosti s článkem 5 směrnice 93/13 rozhodl, že transparentnost smluvního ujednání je jedním z prvků, které je třeba zohlednit v rámci posouzení zneužívající povahy tohoto ujednání, jež musí provést vnitrostátní soud podle čl. 3 odst. 1 této směrnice. V rámci tohoto posouzení přísluší tomuto soudu, aby, s ohledem na všechny okolnosti věci, nejprve posoudil možné nedodržení požadavku poctivosti a poté existenci případné významné nerovnováhy v neprospěch spotřebitele ve smyslu posledně uvedeného ustanovení (rozsudek ze dne 3. října 2019, Kiss a CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, bod 49, jakož i citovaná judikatura).

48 Jak vyplývá z judikatury uvedené v bodě 36 tohoto rozsudku, požadavek transparentnosti smluvních ujednání má stejný rozsah podle čl. 4 odst. 2 směrnice 93/13 jako podle článku 5 této směrnice (v tomto smyslu viz rovněž rozsudek ze dne 30. dubna 2014, Kásler a Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, bod 69). Není tudíž namístě zacházet rozdílně s důsledky netransparentnosti smluvního ujednání podle toho, zda se týká hlavního předmětu smlouvy, nebo jiného jejího aspektu.

49 I když z judikatury připomenuté v bodě 47 tohoto rozsudku vyplývá, že posouzení zneužívající povahy ujednání spotřebitelské smlouvy je v zásadě založeno na celkovém posouzení, které nezohledňuje pouze případnou netransparentnost tohoto ujednání, je třeba uvést, že členské státy mohou v souladu s článkem 8 směrnice 93/13 zajistit spotřebitelům vyšší úroveň ochrany.

50 V projednávaném případě, jak vyplývá z předkládacího rozhodnutí a z vyjádření předloženého litevskou vládou, se Litevská republika rozhodla zajistit vyšší úroveň ochrany, jelikož čl. 6.228⁴ odst. 6 občanského zákoníku stanoví, že ujednání, která jsou v rozporu s požadavkem transparentnosti, jsou považována za zneužívající.

51 Vzhledem k tomu, že členské státy mohou ve svém vnitrostátním právu stanovit takovou úroveň ochrany, směrnice 93/13, aniž by vyžadovala, aby netransparentnost ujednání spotřebitelské smlouvy vedla automaticky ke konstatování jeho zneužívající povahy, nebrání tomu, aby takový důsledek vyplýval z vnitrostátního práva.

52 S ohledem na všechny výše uvedené úvahy je třeba na čtvrtou otázku odpovědět tak, že čl. 3 odst. 1 směrnice 93/13 musí být vykládán v tom smyslu, že ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které na základě hodinové sazby stanoví cenu

těchto služeb, a tedy tvoří hlavní předmět této smlouvy, nesmí být považováno za zneužívající pouze proto, že nespĺňuje požadavek transparentnosti stanovený v čl. 4 odst. 2 této směrnice, ledaže členský stát, jehož vnitrostátní právo se na danou smlouvu vztahuje, v souladu s článkem 8 uvedené směrnice výslovně stanoví, že ujednání musí být kvalifikováno jako „zneužívající“ z tohoto samotného důvodu.

K páté a šesté otázce

- 53 Podstatou páté a šesté otázky předkládajícího soudu, které je třeba posoudit společně, je, zda musí být čl. 6 odst. 1 a čl. 7 odst. 1 směrnice 93/13 vykládány v tom smyslu, že pokud smlouva o poskytování právních služeb uzavřená mezi advokátem a spotřebitelem nemůže nadále existovat po zrušení ujednání prohlášeného za zneužívající, které stanoví cenu služeb na základě hodinové sazby, a pokud byly tyto služby poskytnuty, brání tomu, aby vnitrostátní soud rozhodl o obnovení situace, v níž by se spotřebitel nacházel v případě neexistence tohoto ujednání, i když to povede k tomu, že podnikatel neobdrží za své služby žádnou odměnu, nebo aby nahradil toto ujednání ustanovením vnitrostátního práva týkajícím se maximální sazby odměny za pomoc poskytnutou advokátem nebo vlastním posouzením výše odměny, kterou považuje za přiměřenou za tyto služby.
- 54 Pro zodpovězení těchto otázek je třeba připomenout, jak vyplývá z judikatury Soudního dvora, že určení zneužívající povahy ujednání obsaženého ve smlouvě musí umožňovat obnovení právní a faktické situace, ve které by se spotřebitel nacházel, kdyby toto zneužívající ujednání nebylo sjednáno (v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 31. května 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, bod 34 a citovaná judikatura).
- 55 Na základě čl. 6 odst. 1 směrnice 93/13 má vnitrostátní soud povinnost nepoužít zneužívající ujednání, aby nebyla vůči spotřebiteli závazná, vyjma případu, kdy s tím spotřebitel nesouhlasí. Kromě změny vyplývající ze zrušení zneužívajících ujednání musí však tato smlouva v zásadě nadále existovat bez jakékoli jiné změny, je-li v souladu s vnitrostátním právem taková další existence smlouvy právně možná (rozsudek ze dne 25. listopadu 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, bod 29 a citovaná judikatura).
- 56 Pokud smlouva uzavřená mezi podnikatelem a spotřebitelem nemůže po odstranění zneužívajícího ujednání nadále existovat, čl. 6 odst. 1 směrnice 93/13 nebrání tomu, aby vnitrostátní soud s použitím zásad smluvního práva zrušil zneužívající ujednání a nahradil jej dispozitivním ustanovením vnitrostátního práva v situacích, v nichž by byl soud na základě neplatnosti zneužívajícího ujednání nucen zrušit smlouvu jako celek, čímž by spotřebitele vystavil zvláště nepříznivým důsledkům, které by ho penalizovaly (rozsudek ze dne 25. listopadu 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, bod 32 a citovaná judikatura).
- 57 V projednávané věci si předkládající soud klade otázku ohledně důsledků, které je třeba vyvodit z případného konstatování zneužívající povahy ujednání o ceně. Uvedený soud má za to, že v případě absence tohoto ujednání nemohou smlouvy dotčené ve věci v původním řízení nadále existovat, a dále, že situace, ve které by se nacházel spotřebitel v případě neexistence uvedeného ujednání, by nemohla být obnovena, jelikož využíval právních služeb stanovených v těchto smlouvách.
- 58 V tomto ohledu je třeba poznamenat, jak vyplývá z judikatury citované v bodech 54 až 56 tohoto rozsudku, že konstatování zneužívající povahy ujednání týkající se ceny má za následek povinnost vnitrostátního soudu nepoužít toto ujednání, ledaže s tím spotřebitel nesouhlasí. Obnovení stavu,

ve kterém by se spotřebitel nacházel v případě neexistence tohoto ujednání, se v zásadě projevuje, a to i v případě, že služby byly poskytnuty, jeho osvobozením od povinnosti zaplatit odměnu stanovenou na základě uvedeného ujednání.

- 59 Proto v případě, že by měl předkládající soud za to, že podle relevantních ustanovení vnitrostátního práva nemohou smlouvy po zrušení ujednání o ceně nadále existovat, nebrání čl. 6 odst. 1 směrnice 93/13 jejich zrušení, i kdyby to vedlo k tomu, že podnikatel za své služby neobdrží žádnou odměnu.
- 60 Pouze v případě, že by zrušení smluv jako celku vystavilo spotřebitele zvláště nepříznivým důsledkům, které by ho penalizovaly, má předkládající soud výjimečnou možnost nahradit zrušené zneužívající ujednání dispozitivním ustanovením vnitrostátního práva nebo ustanovením použitelným v případě dohody stran dotčené smlouvy.
- 61 Pokud jde o důsledky, které by mohlo mít pro spotřebitele zrušení smluv dotčených ve věci v původním řízení, je třeba poznamenat, že pokud jde o úvěrovou smlouvu, Soudní dvůr rozhodl, že zrušení takové smlouvy jako celku by v zásadě způsobilo to, že by se zbývající dlužná částka úvěru stala okamžitě splatnou, což by mohlo přesahovat finanční možnosti spotřebitele, a mohlo by to pro něj mít obzvláště nepříznivé důsledky (v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 3. března 2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, bod 63 a citovaná judikatura). Nicméně obzvláště nepříznivou povahu zrušení smlouvy nelze omezit pouze na důsledky čistě finanční povahy.
- 62 Jak totiž uvádí generální advokát v bodech 74 a 76 svého stanoviska, není vyloučeno, že by zrušení smlouvy o poskytování právních služeb, které byly již poskytnuty, mohlo spotřebitele uvést do právní nejistoty, zejména za předpokladu, že by vnitrostátní právo podnikateli umožňovalo požadovat odměnu za tyto služby na jiném základě, než je zrušená smlouva. Kromě toho i v závislosti na použitelném vnitrostátním právu by neplatnost smlouvy mohla mít případně vliv na platnost a účinnost úkonů učiněných na jejím základě.
- 63 Pokud tedy s ohledem na výše uvedené úvahy předkládající soud konstatuje, že by zrušení dotčených smluv jako celku mohlo mít pro spotřebitele zvláště nepříznivé důsledky, nebrání čl. 6 odst. 1 směrnice 93/13 tomu, aby tento soud nahradil ujednání o ceně dispozitivním ustanovením vnitrostátního práva nebo ustanovením použitelným v případě dohody stran uvedených smluv. Je však důležité, aby se takové ustanovení vztahovalo konkrétně na smlouvy uzavřené mezi podnikatelem a spotřebitelem a aby nemělo natolik obecnou působnost, že by jeho použití znamenalo, že vnitrostátní soud může stanovit odměnu za poskytnuté služby na základě vlastního posouzení [v tomto smyslu viz rozsudek ze dne 8. září 2022, *D. B. P. a další* (Hypoteční úvěr v cizí měně), C-80/21 až C-82/21, EU:C:2022:646, body 76 a 77, jakož i citovaná judikatura].
- 64 Za předpokladu, že vyhláška ze dne 2. dubna 2004, zmíněná v předkládacím rozhodnutí, obsahuje takové ustanovení, což přísluší ověřit předkládajícímu soudu, může být tato vyhláška použita k nahrazení ujednání o ceně odměnou stanovenou soudem.
- 65 Naproti tomu předkládající soud nemůže doplnit smlouvy dotčené ve věci v původním řízení svým vlastním posouzením týkajícím se výše odměny, kterou považuje za přiměřenou za poskytnuté služby.

- 66 Jak totiž vyplývá z judikatury Soudního dvora, konstatuje-li vnitrostátní soud neplatnost zneužívajícího ujednání ve smlouvě uzavřené mezi podnikatelem a spotřebitelem, daný soud nemůže doplnit smlouvu tak, že změní obsah tohoto ujednání (rozsudek ze dne 25. listopadu 2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, bod 30 a citovaná judikatura).
- 67 V tomto ohledu měl Soudní dvůr za to, že pokud by vnitrostátní soud mohl změnit obsah zneužívajících ujednání v takové smlouvě, mohlo by být ohroženo splnění dlouhodobého cíle stanoveného v článku 7 směrnice 93/13. Taková možnost by mohla přispět k eliminaci odrazujícího účinku pro podnikatele tím, že se taková zneužívající ujednání vůči spotřebiteli jednoduše neuplatní, a mohlo by je to svádět k používání uvedených ujednání, jelikož by věděli, že i kdyby mělo být rozhodnuto o jejich neplatnosti, mohl by vnitrostátní soud smlouvu v nezbytném rozsahu doplnit, takže by jejich zájmy byly tímto způsobem přesto zajištěny (rozsudek ze dne 18. listopadu 2021, A. S. A., C-212/20, EU:C:2021:934, bod 69, jakož i citovaná judikatura).
- 68 S ohledem na všechny výše uvedené úvahy je třeba na pátou a šestou otázku odpovědět tak, že čl. 6 odst. 1 a čl. 7 odst. 1 směrnice 93/13 musí být vykládány v tom smyslu, že pokud smlouva o poskytování právních služeb uzavřená mezi advokátem a spotřebitelem nemůže nadále existovat po zrušení ujednání prohlášeného za zneužívající, které stanoví cenu služeb na základě hodinové sazby, a pokud byly služby poskytnuty, nebrání tomu, aby vnitrostátní soud rozhodl o obnovení situace, v níž by se spotřebitel nacházel v případě neexistence tohoto ujednání, i když to povede k tomu, že podnikatel neobdrží za své služby žádnou odměnu. V případě, že by neplatnost smlouvy jako celku vystavila spotřebitele zvláště nepříznivým důsledkům, což přísluší ověřit předkládajícímu soudu, nebrání tato ustanovení tomu, aby vnitrostátní soud zhojil neplatnost uvedeného ujednání tím, že jej nahradí dispozitivním ustanovením vnitrostátního práva nebo ustanovením použitelným v případě dohody stran uvedené smlouvy. Tato ustanovení naproti tomu brání tomu, aby vnitrostátní soud nahradil zrušené zneužívající ujednání soudním posouzením výše odměny za uvedené služby.

K nákladům řízení

- 69 Vzhledem k tomu, že řízení má, pokud jde o účastníky původního řízení, povahu incidenčního řízení ve vztahu ke sporu probíhajícímu před předkládajícím soudem, je k rozhodnutí o nákladech řízení příslušný uvedený soud. Výdaje vzniklé předložením jiných vyjádření Soudnímu dvoru než vyjádření uvedených účastníků řízení se nenahrazují.

Z těchto důvodů Soudní dvůr (čtvrtý senát) rozhodl takto:

- 1) Článek 4 odst. 2 směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. dubna 1993 o zneužívajících ujednáních ve spotřebitelských smlouvách, ve znění směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/83/EU ze dne 25. října 2011,**

musí být vykládán v tom smyslu, že

pod toto ustanovení spadá ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které stanoví cenu poskytovaných služeb na základě hodinové sazby.

- 2) Článek 4 odst. 2 směrnice 93/13, ve znění směrnice 2011/83,**

musí být vykládán v tom smyslu, že

ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které stanoví cenu těchto služeb na základě hodinové sazby, aniž jsou spotřebiteli před uzavřením smlouvy sděleny informace, jež by mu umožnily přijmout rozhodnutí obezřetně a s veškerou znalostí finančních důsledků, které má uzavření této smlouvy, nespĺňuje požadavek jasného a srozumitelného jazyka ve smyslu tohoto ustanovení.

3) Článek 3 odst. 1 směrnice 93/13, ve znění směrnice 2011/83,

musí být vykládán v tom smyslu, že

ujednání smlouvy o poskytování právních služeb uzavřené mezi advokátem a spotřebitelem, které na základě hodinové sazby stanoví cenu těchto služeb, a tedy tvoří hlavní předmět této smlouvy, nesmí být považováno za zneužívající pouze proto, že nespĺňuje požadavek transparentnosti stanovený v čl. 4 odst. 2 této směrnice ve znění pozdějších změn, ledaže členský stát, jehož vnitrostátní právo se na danou smlouvu vztahuje, v souladu s článkem 8 uvedené směrnice výslovně stanoví, že ujednání musí být kvalifikováno jako zneužívající z tohoto samotného důvodu.

4) Článek 6 odst. 1 a čl. 7 odst. 1 směrnice 93/13, ve znění směrnice 2011/83,

musí být vykládány v tom smyslu, že

pokud smlouva o poskytování právních služeb uzavřená mezi advokátem a spotřebitelem nemůže nadále existovat po zrušení ujednání prohlášeného za zneužívající, které stanoví cenu služeb na základě hodinové sazby, a pokud byly tyto služby poskytnuty, nebrání tomu, aby vnitrostátní soud rozhodl o obnovení situace, v níž by se spotřebitel nacházel v případě neexistence tohoto ujednání, i když to povede k tomu, že podnikatel neobdrží za své služby žádnou odměnu. V případě, že by neplatnost smlouvy jako celku vystavila spotřebitele zvláště nepříznivým důsledkům, což přísluší ověřit předkládajícímu soudu, nebrání tato ustanovení tomu, aby vnitrostátní soud zhojil neplatnost uvedeného ujednání tím, že jej nahradí dispozitivním ustanovením vnitrostátního práva nebo ustanovením použitelným v případě dohody stran uvedené smlouvy. Tato ustanovení naproti tomu brání tomu, aby vnitrostátní soud nahradil zrušené zneužívající ujednání soudním posouzením výše odměny za uvedené služby.

Podpisy